

Dóri Éva

„ÚTKERESŐK”. TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS A KÖZÖSSÉGI MŰVELŐDÉSSEL

Absztrakt

A Baranya megyei Martonfa és Magyaregregy községekben 2020 augusztusának utolsó hetében új közösségi terek épültek a „Közösség – Tér – Település” képzési program keretében. A helyi lakosokkal megálmodott többfunkciós parkok kilenc hónapos közösségi tervezőfolyamat eredményeként, közösségszervező és építész hallgatók közreműködésével születtek. A komplex településfejlesztési gyakorlati képzés ötlete a Közös Pontok Non-profit Kft. kezdeményezése nyomán, többek között a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi-, Műszaki és Informatikai-, valamint Kultúratudományi- Pedagógiai és Vidékfejlesztési Karainak együttműködésével valósult meg.

A tanulmány célja az egymáshoz szorosan illeszkedő közösségszervezői, funkcionális-tervezői és településvezetői feladatok összekapcsolódásának gyakorlati bemutatása. A fejlesztő szemlélet kialakítása, megerősítése kiemelten fontos feladata a közösségi munkának, melynek kereteit az élettér és az életminőség fogalmai adják. A bemutatott program modellkísérlet, melynek során a felsőoktatási tanulmányokat végző hallgatók valós, lokális problémahelyzetekbe kerülnek. A helyi közösséggel gondolkodás folyamatában a kollaboratív munkamódok meg tapasztalása hiánypótló tanulási szituációkat teremt. A részvételi központi, cselekvésorientált folyamatokban a helyi társadalmi erőforrások feltárása és aktivizálása kiemelt szerepet tölt be.

Kulcsszavak: közösségi tervezés; társadalmi részvétel; településfejlesztés

Bevezető

A közösségközpontú (alulról építkező) településfejlesztői megközelítések több évtizedes gyakorlata bizonyítja, hogy a lakóhely gyenge társadalmi kohéziója a helyi párbeszéd és konstruktív együttműködések hiányára vezethető vissza. Az állampolgári és közösségi részvétel növelése a lokális cselekvésekben olyan társadalmi érdek, melynek közös nevezőjét az élettér és abban az életminőség kérdései jelölik ki. Mitől válik vonzóvá, élhetőbbé egy település, az ott élők hogyan határozhatják meg és formálhatják jövőképüket, milyen erőforrások, társadalmi eszközök állnak rendelkezésre a település megtartóerejének növeléséhez, és a közszolgáltatások mely területe segítheti e folyamatokat?

E tanulmány a közösség művelődés és a közösségi részvétel fejlesztésének metszéspontjára fókuszál, egy, a helyi közösséggel folytatott tervezés mai gyakorlatai nyomán. A témához kapcsolódóan a közművelődés vonatkozó szakmatörténeti előzményeinek rövid áttekintését követően a „Közösség – Tér – Település” program innovatív céljait és alkalmazott módszereit ismertetem.

A közösségi tervezés történeti háttere hazánkban

A közösségi együttműködésre építő munkaformák az 1970-es években megmutatkozó – a vidéksorvasztáshoz és a mesterséges iparosításhoz kapcsolódó – negatív társadalmi folyamatok ellenhatásaként a közművelődés szakmai háttérében bontakoztak ki hazánkban. A településeket szuverén élet-térként definiáló szemlélet homlokterében a „hely” fogalma, s azon belül a közszolgáltatások és az emberi kapcsolatok (közösségiség) minőségi kérdésként jelentek meg. Az uniformizálódással párhuzamosan növekvő társadalmi problémák és azok lokális megoldásait segítő közösségi folyamatok élére a Népművelési Intézet progresszív szakmai közössége állt. A szakemberek mindennapi életéhez rendelt „funkcionális” környezetben az intézményeket, közösségi színtereket, munkaformákat és egyéb helyi sajátosságokat (értékrendszerek, hagyományok, szokások, generációs normák stb.) a lakosság életminőségi mutatóiként vették számba. Kísérleti programok keretében a lakosság aktivizálására és a véleményformálók, vezetők személyes részvételének növelésére ösztönző közösségi munkamódokat dolgoztak ki. (Beke, P., 1979; Varga & Vercseg, 1985) A szakma korabeli útkeresése nyomán csupán néhány lépés vezetett ahhoz, hogy a településen élő egyének közös ügyei helyi „szándékként”, „igényként”, „szükségletként” cselekvésekben is megnyilvánulhassanak. A ma ismert közösségfejlesztési módszertanokat valós helyzetek, nézőpont-találkozások, viták és konszenzusok, csoportos érdekérvényesítő akciók formálták. Több településen, az adott helyre, közösségre, aktuális célra fókuszáló munkák során került meghatározásra a közösségfejlesztés hét fázisa¹, valamint a helyzetfeltárássra, közösségi együttműködésre építő munkamódok módszertana. E folyamatok középpontjában nem az egyén, hanem a lakóhelyen élő emberek sokaságának igényéhez igazodó közszolgáltatások minőségi fejlesztése, bővítése állt. A hazai „úttörő” gyakorlatok közül az 1983-86 között megvalósult „Bakonyi fejlesztés” tekinthető az első komplex módszertani bázisnak. (Varga & Vercseg, 1985; 1991; 1998)

A lokális közösségi beavatkozások súlypontja két szakma, a népművelés és az építészet egymásra találásában rajzolódott ki. A 70-es évek második felében a Népművelési Intézet helyi művelődési tevékenységek megújításán munkálkodó szakemberei, Varga A. Tamás (1948-2002) és Beke Pál (1943-2009), valamint a szerves építészet gondolatosságával foglalkozó Makovecz Imre (1935-2011) közös munkásságában központi elemmé vált – az akkor még különös mértékben innovációnak számító – lakossággal való közös gondolkodás. Ennek eredményei olyan terekben és kulturális folyamatokban mutatkoztak meg, melyek valódi helyi szükségletekre és igényekre kínáltak megfelelő válaszokat. Ezen időszak egyik emblemikus intézménye a Zalaszentlászlói faluház, amely egy évtizedes „küzdelem” eredményeként nyitotta meg kapuit 1985-ben. A Nyitott ház mozgalomként ismertté vált szakmaformáló közösség az 1980-as évek elejére kibontakozó faluház-építésekben ötvözte a vidék és a közösségek megtartó erejéhez kapcsolódó elméleteket és megoldásokat. A közösségi művelődés új szemléletében a helyi lakosok cselekvő részvételének feltételeként definiálták a közösségi tereket, melyek nem csak gyakorlati, hanem szellemi vonatkozásokban is új megközelítést hozott. A helyi társadalom mint organikus, alulról

¹ A cselekvők összegyűjtése, helyzetfeltárással, a cselekvési szándékok rangsorolása, a feladatok rangsorolása, a cselekvő körök meghatározása, partnerek bevonása, megvalósítás. (Varga & Vercseg, 1991)

szerveződő koherens „egész” cselekvőképessége megfelelő környezetben tud kibontakozni, megújulni, s ezáltal erősödni. Ezt a környezetet pedig a közösségnek együtt, kollektív felelősséggel kell formálnia. Az együtt „formált” közösségi tér szimbólum, mely a „tető az együttlét felett” kifejezésben vált a kor innovációs törekvéseinek – így a Nyitott ház mozgalomnak is – metaforájává. A közművelődés új, társadalomfejlesztő szemléletének terjesztésében jelentős szerepet vállaltak a Nyitott ház mozgalomhoz kapcsolódó, települési intézményekben dolgozó népművelők, a faluházépítők (Beke, M., 2016), valamint meghatározó térségi intézményi modellkísérletek kezdődtek a megyei művelődési intézményekben is. (Bokor, 2010)

Makovecz Imre életművének megőrzésére 2013-ban kormányprogramot hirdettek, melyben közösségi művelődésre irányuló szakmai képzést is nevesítettek: „az emberi erőforrások minisztere (...) Makovecz Imre településfejlesztési-épülettervezési modelljének minél szélesebb körű alkalmazása érdekében támogassa a közművelődési szakember képzés keretében alkalmazható oktatási segédanyag elkészítését, továbbá az abban foglaltak gyakorlati elsajátítását biztosító szakmai gyakorlat rendszerének működtetését.” (2022/2015. (XII. 29.) Korm. határozat Makovecz Imre életművének gondozásáról 7. pont) E kormányprogram adta a „Közösség – Tér – Település” képzési program (KTT) kidolgozásának apropóját.

A társadalom- és közösségfejlesztés, valamint a közösségi művelődés kapcsolatrendszere

A társadalomtudományok széles köre foglalkozik közösségekkel, de csak a közművelődés feladatrendszere irányul közvetlenül (életkortól, társadalmi státusztól, csoportoktól stb. függetlenül) a helyi közösség egészére, annak jelenére és jövőjének minőségi kérdéseire. Ez a komplexitás a szakemberek számára sajátos kihívást jelent. A társadalom- és helyi fejlesztés-központú szerepvállalás a közművelődés szakmai funkcióiban mértékletesen jelenik meg. A helyi társadalmi, gazdasági helyzetelemzés, problémameghatározás és a helyi erőforrások feltérképezése, a közösséggel való gondolkodás önnön sorsáról évtizedek alatt sem vált a széles körben a szakma szerves részévé. Nem az a kérdés, hogy szervezünk-e „falunapot” (vagy bármilyen eseményt), hanem az, hogy hogyan: milyen eszközökkel és milyen módszerekkel tesszük. A horizontális tervezésben a közösséggel együtt gondolkodás folyamata a lényeg, ami valós részvételi szerephez juttatja a lakosokat és csoportjaikat, ami által az ott élők a település aktív polgáraivá válnak, interakcióba kerülnek egymással, és a cselekvésekben közvetlen vagy közvetett módon a fejlesztési metódus is érvényre jut. Ekként kollektív tervezés és megvalósítás bármilyen közös helyi cél megvalósítását szolgálhatja.

A közművelődésre vonatkozó jogszabályban rögzített alapszolgáltatások között olvasható: „a helyi társadalom kapcsolatrendszerének, közösségi életének, érdekérvényesítésének, az állampolgári részvétel fejlődését elősegítő, közösségfejlesztő programokat, tevékenységeket vagy szolgáltatásokat szervez”, továbbá „a települési önkormányzattal együttműködésben szakmai támogatást biztosít a helyi partnerségi egyeztetési, együttműködési folyamatok kialakításához és működtetéséhez, biztosítja a közösségi tervezési folyamatok szakmai, szervezési és technikai feltételeit.” (20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet

a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi szintek követelményeiről. 6. § a) és g) pontok.) E közszolgáltatások biztosítják az intézmények helyi fejlesztésekre irányuló mozgásterét.

A közösségfejlesztés és a közművelődés feladatait Vercseg Ilona az alábbiakban differenciálja: „A cselekvésre, s vele értelemszerűen a tanulásra buzdítás új motivációkat épít, s ez, továbbá az önbizalom építése, a kommunikáció fejlesztése, a közösség aktivizálása és a közösségi mozgalmak indukálása, intézmények építése a helyi közösségben stb. – inkább közösségfejlesztési mozzanatok, míg a közösségi cselekvés véghezvitele és a közösségi tanulási folyamatok már inkább a közművelődés, de még inkább a közösségi művelődés körébe tartoznak. A közösségi művelődés ugyanis valamennyi, a helyi közösségben zajló közösségi-tanulási-művelődési, tehát kulturális folyamatot felöleli, mégpedig az egyének és csoportjaik aktív részvétele révén, a tervezéstől a megvalósulásig.” (Vercseg, 2013, p. 7)

A fenti gondolatmenet alapján a kötelező települési önkormányzati feladatok és intézmények (helyi közszolgáltatók) soraiban a közművelődés adhat teret a társadalmi és állampolgári részvétel fejlesztését célzó tevékenységeknek. A közművelődési intézmények – ideértve a közösségi szinteket is – kötelezettsége, hogy tevékenységüket a lakosokkal való párbeszéd keretében tervezzék meg, majd a megvalósításba is vonják be őket. (20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi szintek követelményeiről. 3. § (1)-(4) bekezdés.) E szabályok a kulturális törvény 2017-es módosítása során épültek be a szakterületi feladatrendszerbe. A települések és szakemberek számához viszonyítva azonban kevés olyan intézményi gyakorlat valósul meg, amely a közművelődés társadalmi részvételre ösztönző feladatait élethelyzetekbe képes átültetni. Kétségtelen, hogy ebben a településvezetőknek és a szakemberképzésnek is felelőssége van. A „Közösség – Tér – Település” program gyakorlatközpontúságában e kérdés hangsúlyosan jelenik meg, miként a leendő közösség szervezőknek kínál terepi tapasztalatokat. A polgármesterek a lakosokkal és hallgatókkal együtt vesznek részt egy, a KTT által kínált, alig egy esztendő fejlesztési periódusban, melynek során megélik a közös véleményformálás, az információáramlás és tervezőmunka folyamatát. Együtt tárják fel és elemzik a közös problémákat, majd felelősséget vállalnak a közösen kitűzött célok megvalósulásáért. A projekt lényegében olyan külső erőforrásokat (humán és anyagi tőke) rendelkezésre bocsátó fejlesztési lehetőség, melyek kiaknázása a közösség szerepvállalásán múlik.

A Közösség – Tér – Település program

2019-ben – a Makovecz Imre Alapítvány felkérésére – a Közös Pontok Nonprofit Kft. dolgozta ki a „Közösség – Tér – Település” képzési programot. Az elnevezés is pontos utalás arra a komplex megközelítésre, mely a helyi társadalom elemi összefüggéseit helyezi előtérbe. A KTT kimeneti horizontján a helyi emberekkel együtt konstruált új közösségi tér áll, ami az ott élők részvételi munkájának fizikai „emlékezete” is. Az építés során a közösségi erőforrások maximalizálása a cél, ami a kooperatív képességeket erősíti: a helyi szervezetek között partnerséget, az egyének közötti együttműködéseket, a meglévő tudás

hasznosulását, a kölcsönösséget és a párbeszédet helyezi előtérbe. A közösség mint a lakosok együttműködő csoportjainak összessége, a tér mint a közös cselekvés befogadó közege és a település, amely a mindennapi élet színtere és a kohézió forrása, együtt alkotnak életminőségi tényezőket. E három összetevő a helyi hatalom és a helyi társadalom viszonyulásában válik a lokális fejlesztés elsődleges erőforrásává.

A KTT a közösségekre alapozott településfejlesztés elméletét és gyakorlati tapasztalatait egy egyetemistáknak hirdetett akkreditált képzés keretében ötvözi. A hallgatók aktívan részt vesznek a teljes folyamatban, a feltárómunkától az építésig segítik a lakosokat erőforrásaik felismerésében, hasznosításában. A KTT első évfolyamán hazánk öt egyetemének² közösség-szervező, kulturális mediátor és építész hallgatói vettek részt, akik lehetőséget kaptak megtapasztalni a települési erőtereket, a helyi közösség attitűdjét, dilemmáit, az aktív és passzív állapotokat stb. Mindez több, mint gyakorlat: az élet maga, valós helyzetekben, valódi emberek és valódi problémák, a közösségben mérhető hatásmechanizmusok és következményekkel járó beavatkozások halmaza.

A KTT első évfolyamában (2019-2020) két Baranya megyei településen, Martonfán és Magyaregregyén valósult meg közösség tervezés és építés 14 hallgatóval. A KTT képzésben egyetemi oktatók is segítették a hallgatókat, támogatva a gyakorlati ismeretek tanulmányi feldolgozását. A Pécsi Tudományegyetem közösség-szervező hallgatóinak mentorai Dr. Minorics Tünde (BTK-HFMI – Pécs) és Dr. Brachinger Tamás (KPVK – Szekszárd), az építész hallgatók mentora Dr. Dányi Tibor Zoltán (MIK – Pécs) voltak. A tervezőműhelyek szakmai vezetője jelen sorok szerzője volt. A terepmunkát megelőzően 2019 októberében a hallgatók egy egyhetes, bentlakásos intenzív felkészítő képzésen vettek részt, ahol az elméleti tananyag elsajátítása mellett közösségi feltárómódszerekkel is ismerkedhettek.

Közösségi tervezés mint kollektív tanulási tér

A KTT komplex, projekt módszeren alapuló innovatív tanulási térben közösségi tervezéssel egy közösségi tér építése a cél. A definíció szerint „[k]özösségi tervezésnek nevezük, ha a tervezési folyamatba már annak egészen korai szakaszában is ténylegesen bevonják az érintetteket. A közösségi tervezés kulcseleme a helyi érintettek, közösségek aktivizálása és bevonása egy közös jövőkép és stratégia kialakításába, oly módon, hogy az valóban tükrözze a közösség szükségleteit, igényeit és szempontjait.” (Sain, 2010, p. 13)

A közösségi tervezés kollektív cselekvés-sorozat. A folyamatban a megismerés, a feltárás, a „diagnózis” közös felállítása, a lehetséges megoldások kigondolása és a vonatkozó döntések meghozatala az együttműködők számára új élményeket, tapasztalatokat ad. Az egyén a közösség valódi tagja lesz azáltal, hogy cselekvő módon maga is „hozzátész” valamit a közöshöz. A kollaboratív módszerekkel a település vezetés és a lakosság alá-fölé rendelt viszonya feloldható. A folyamat végére a lakosság képessé válik a településfejlesztést érintő folyamatok közvetlen aktorává válni. A kollektív szerepvállalás, az interakció és a kommunikáció biztosítja a lakosok számára a cselekvésre való képesség kibontakozását

² Pécsi Tudományegyetem, Nyíregyházi Egyetem, az egri Eszterházy Károly Egyetem, a Debreceni Egyetem és a Sárospataki Református Teológiai Akadémia

és a kooperatív attitűd megerősödését. Az együttműködés lényegében egy deuteró tanulási folyamatba ágyazódik (B. Gelencsér, 2001). Az önreflexív programban az önmagáért és lakóközösségében másokért is felelős emberek közös mozgásteret támul. Az egyetemi hallgatók bekapcsolódhatnak a helyi közösség munkájába, testközelből érzékelve annak minden rezdülését, nehézségét, konfliktusait és a kompromisszumok születését. Az építészhallgatók megtapasztalhatják a leendő építményhez kapcsolódó funkcionális igények, a laikus szemlélet és az alkalmazkodási „kényszer” komplex problémakörét.

Módszertani keretek

A 2019 decemberében kezdődött kilenc hónapos települési munka módszertani folyamata dinamikus megvalósításában a változók (résztevők száma, az egyes munkafázisok időkerete, rendelkezésre álló erőforrások) száma kiemelkedően magasnak mondható. Ezeket 2020 márciusától a járványhelyzet növelte. A találkozók felfüggesztésével a tervezőműhelyek havi rendszeressége megtört. Az online térben biztosított volt a kapcsolat-tartás a közösséggel, személyes egyeztetésekre csak a nyári hónapokban kerülhetett sor. Az időbeli csúszás a projekt időkeretének meghosszabbításával orvosolható volt. A felkészülés az építésekre már „normál” helyzetben valósult meg.

A tervezőműhelyekben zajló munka és az építési folyamat hat tematikus egységre bontható: 1. helyzetelemzés, felmérés; 2. közösségi tér preferenciák feltárása; 3. közösségi funkciók meghatározása; 4. az építmény tervezése; 5. társadalmiasítás; 6. építés.

A közös munka során belső szabályokat alkalmaztunk, pl. nem vágunk egymás szavába (ennek betartását esetenként labda módszerrel³ segítettük), a javaslatok mellett vagy ellen érvelünk, de nem minősítünk, minden ötletet és meglátást írásban rögzítünk, a facilitátor nem hoz döntést, a következő találkozó időpontját közösen határozzuk meg, stb. A döntési, választási helyzetekben a részvételi demokrácia eszközeit alkalmaztuk, továbbá kritikai szakaszok (pozitív-negatív mérlegelések) kísérték az egyes folyamatrészek lezárását.

Alapvető kihívást jelentett a cselekvők körének változása, ami egy-egy döntési folyamat újratárgyalását is eredményezheti. Ezért fontos szabály volt, hogy konszenzus nélkül nem léphetünk előre. Mivel a közösségi megállapodások létrejöttét időben nem koordinálhattuk, ezért folyamatos visszacsatolásokkal biztosítottuk az előrehaladást. Ha valami „kimondásra” került, azt leírtuk, rögzítettük a csoportmunkák során készült flipchartokon. Az újonnan bekapcsolódók számára is láttattuk a döntési mechanizmusokat, az egyes lépések ok-okozati összefüggéseit, hogy honnan-hogyan és hova jutottunk el találkozó-ról-találkozóra. Az eredményeket nyilvánossá tettük, valamint a települések Facebook-csoportjában minden alkalom után fényképes beszámolót közöltünk az aktuális munkafolyamatról és a következő alkalom időpontjáról.

A bevont településeken a tervezési időszak alatt nem állt alkalmazásban művelődés-szervező. Közvetlen kapcsolattartóink a polgármesterek vagy helyetteseik voltak, de stá-

³ Az a személy beszélhet meghatározott ideig (3-5 perc), akinél egy, a facilitátor által átadott labda van. A cél az időkeret betartása mellett a véleménynyilvánítás biztosítása.

tuszuk nem befolyásolta a tervezőműhelyek tartalmi megvalósulását. Nem egy olyan esetet tapasztaltunk meg, amikor a településvezető kiment a vitáról azért, hogy jelenléte ne befolyásolja a lakosok döntését.

Helyzetelemzés felmérés

A közösséggel való első találkozást települési feltáró munka előzte meg. A hallgatók szekunder kutatás keretében felmérték és rendszereztek a település természeti és környezeti, társadalmi, kulturális és gazdasági adottságait. E szempontokat egy hallgatói műhelymunkán gyűjtöttük össze, ahol a közösség-szervezők és építészek együtt ötleteltek arról, hogy milyen adatokat, dokumentumokat szükséges az adott település esetében megvizsgálni a fenti adottságokhoz kapcsolódóan. A demográfiai, foglalkoztatási, település-tervezési, településfejlesztési anyagok mellett az intézményi ellátottság, a helyi gazdálkodó szervezetek, a kulturális- és civil kapcsolatok adatainak gyűjtésére egy hónap állt rendelkezésre. A helyzetelemzés eredményeivel felvértezve szerveztük meg az első személyes találkozót a lakossággal, melynek során nagy hangsúlyt helyeztünk a párbeszéd kialakítására. Az első tervezőműhelyen a helyi lakosoknak bemutatásra került a település „láttelele”, amit az ott élők véleményezhettek. A bizalmi kapcsolat kialakításának fontos eszköze volt, hogy a szekunder elemzés adatainak ismertetése közben a jelen lévők saját meglátásaikkal kiegészíthették vagy új szempontokkal bővíthették a „településképet”. A főként a társadalmi-közösségi élet jellemzőire irányuló kritikai észrevételek bekerültek a feltárószakasz eredményei közé.

A következő lépés a települési erősségek, problémák és lehetőségek feltérképezésére irányult. A cél az ott élők preferenciáinak megismerése volt, melyhez a közösségfejlesztésből jól ismert interjúkérdéseket alkalmaztunk: miért szeret ott élni? (erősségek); min változtatna? (gyengeségek / problémák feltárása); mivel járulna hozzá személyesen a változásokhoz? (lehetőségek, bevonódás attitűdje). Mivel a KTT program időkerete nem tette lehetővé mélyinterjú elkészítését és elemzését, ezért villáminterjúkat készítettünk, ami a jelenlévők számától függően egyéni vagy csoportos lehetett. Utóbbi esetben maximum 3-4 fő került egy beszélgetőkörbe, ahol a lakosok egymással osztották meg a válszaikat, melyeket a csoporton belül lejegyzeteltek. A kérdésekre adott „interjúválaszok” összesítését egy táblán szemléltetve rögzítettük⁴, melyeket – ha ellentmondásos helyzet alakult ki – a jelenlévőkkel közösen megvitattunk. Az eltérő álláspontok szerepe legalább olyan fontos volt, mint az egyetértés, hiszen mély konfliktusok, problémák eredője kerültek felszínre. A munka során folyamatos megerősítést adtunk arra vonatkozóan, hogy a problémákat mondjuk ki, és beszéljünk róluk ok-okozati összefüggésben, tegyünk javaslatokat a megoldási lehetőségekre, valamint döntsünk arról, hogy milyen hatáskörben orvosolható. Nagyon fontos volt a „miért?” kérdés alkalmazása, ami irányítottságával teret adott a releváns válaszoknak. Így a közösségi problémákra irányuló megoldásokat nem közvetlen módon, hanem a tervezőfolyamatba építve – lehetőségekként – csatoltuk vissza.

⁴ A válaszokat alapvetően anonim módon tettük közzé, lehetőséget adva arra is, hogy az „interjúalany” kiegészítse a mondottakat.

A villáminterjúk válaszaik nyomán a település erősségei, hiátusai és a megoldási lehetőségek rangsorolása következett. A legtöbbször elhangzó jellemzők kerültek a tervezőmunka fókuszába, megerősítve, hogy a lakossági felmérés lényegében a konszenzus (közös nevező) megteremtésének eszköze.

A közösségi tér preferenciák és a közösségi funkciók meghatározása

A következő feladat egy közösségi térkép létrehozása volt. A résztvevők a település vaktérképén három minőségi jelzővel (jó, rossz és semleges) jelölhették meg a számukra közösségi térként funkcionáló helyeket. A színek jelezték számunkra, hogy mely területekre érdemes fókuszálni, és a színes cédulák összesítése nyomán a legtöbbször jelölt teretek lettek a tervezés lehetséges helyszínei. A közösségi térkép vizualizációs eszközként segített tisztázni a lakosságnak fontos települési emlékeket, köztereket, építményeket, természeti értékeket. Ez a feladat alkalmat adott arra is, hogy a településvezetők beszámoljanak az e helyekhez köthető, már ismert jövőbeni projekt-tervekről, pályázati lehetőségekről.

A harmadik feladat az előzőekben megjelölt helyek pozitív és negatív tulajdonságainak megismerésére irányult. Megvizsgáltuk a fizikai adottságokat (állapot, megközelíthetőség), a közösségi funkciókat és a hely történetiségét. Az összegyűjtött információk birtokában a lehetséges közösségi funkciók átbeszélése következett. Mit lehetne ott csinálni és miért? Választ adhat-e a feltárómunkában megjelenített közösségi problémák valamelyikére? Milyen haszna lenne a közösség számára, azon belül kik lehetnek a közvetlen célcsoportok? Milyen egyéb települési tevékenységek kapcsolhatók a területhez? Ha ott fejlesztenénk, milyen erőforrásokat szükséges megmozgatni, és hogyan? Mi kellene az átépítéshez, rendelkezésre állnak-e az erőforrások? Az orientált kérdések a kollektív gondolkodást segítették. Ebben a fázisban a lakosok közötti párbeszéd intenzitása érezhetően növekedett. A szabad véleményalkotásnak a pragmatikus információkon túlmenően a közösségi érdekek súlyozása, az érvelés fontossága, a fenntarthatósági kérdések és az egymásra figyelés volt a legnagyobb hozadéka.

Építészeti tervezés

A következő lépésben a meghatározott funkciókhoz a képzésben részt vevő építész hallgatók által gyűjtött, már megvalósult közösségi terek és ötlet szintjén felvázolt tervek bemutatására került sor. A vetítéses előadás során lehetőség volt az egyes formai, funkcionális és technológiai kérdéseket is megbeszélni. E műhelymunka biztosította a lakosság preferenciáinak megismerését is. Beszélgettünk a szükséges és rendelkezésre álló erőforrásokról, a felhasználható építőanyagokról. Információkat gyűjtöttünk arról, hogy mit használhatnánk fel az építés során és miből mennyi van a településen. Fontos, hogy az építésre mindössze egy hét áll rendelkezésre, ami leszűkítette az építmény funkcióit és a kivitelezési (szerkezet, anyaghasználat) kritériumait. Olyan építmény-tervet kellett készíteni, amely megfelelő előkészítéssel egy hét alatt megvalósítható. A döntés eredményeképp településenként kettő helyszín kapott közösségi funkciót. Érdekesség, hogy a többgenerációs szabadidős park és a közösségi kemence építése mindkét községben „befutó” maradt.

Társadalmiasítás

A döntés arról, hogy ténylegesen hol és mi épüljön fel, már az egész település számára meghatározó mozzanat függetlenül attól, hogy kik és hányan vettek részt a tervezésben. Ezért különböző platformokon szervezett társadalmiasítás során a lakosság egésze számára biztosítottuk a lehetőséget arra, hogy válaszolhassanak a felmerült kérdésekre. Használtuk a települések Facebook oldalait, személyes találkozókat és helyi rendezvényi kitelepüléseket szerveztünk, ahol bemutatásra került a két-két terv, és felsoroltuk a megvalósításhoz szükséges (meglévő és hiányzó) erőforrásokat. A visszaérkező válaszok alapján (többségi szavazattal) dőlt el, hogy mi épüljön a településen. Ezt követte a „végleges” építészeti tervek elkészítése, ami alapján a szükséges anyagok beszerzésére és munkafolyamatok megszervezésére is sor kerülhetett. A kész terveket ismét közzétettük a településeken, és az építést megelőzően még egy személyes találkozót szerveztünk a lakossággal, ahol helyszínbejárásra is sor került. Ekkor a konkrét anyag- és eszköz-szükségletről, az építés ütemezéséről, időbeosztásról, valamint a tereprendezés kérdéseiről egyeztetünk. A munkafolyamatban kijelöltük azokat a feladatokat és időintervallumokat, melyekre helyi segítséget kértünk. A festés, téglahordás, betonkeverés, fűrészelés, csavarozás, falazás, füvesítés műveleteiben a községek apraja- nagyja részt tudott venni. Ezeket az információkat a települések közösségi oldalain is megosztottuk.

Építés

Az építés folyamata komoly előkészítő munka eredményeként indult el. A településvezetőkkel való egyeztetések, az anyagbeszerzés, valamint egyéb logisztikai kérdések után hat nap állt rendelkezésre arra, hogy az építmény elkészüljön. Az időbeli kötöttség önmagában is fegyelmezett, jól szervezett, precíz munkát feltételez, ugyanakkor a közösségi munkamód egyik legfőbb ismérve a változás, ami teljes mértékben behálózza a munkafolyamatokat. A lakosság részvételének ösztönzése, továbbá fel nem mért – csak ott a helyszínen láthatóvá váló – helyi adottságok nagy rugalmasságot követeltek.

Az építés egy előkészített ütemterv szerint vette kezdetét, az alapanyagok, eszközök megrendelése és szállítása részben előzetesen történt Pécsről és Hosszúhetényből, de az építések közben is szükség volt utórendelésekre. Mivel a szóban forgó két településen párhuzamosan folyt az építőmunka, az anyaglogisztika a helyszínek között is fontos volt. A szükséges gépeket (pl. betonkeverő, talajfúró) és nagyobb kéziszerszámokat a lakosok biztosították, továbbá az építőanyagok bizonyos részét is helyben gyűjtötték össze (pl. bontott téglá, lécek stb.). Ezen felül számos, ott a helyszínen felmerült ötlet vagy szükséglet ad hoc megvalósítását is menet közben szerveztük, például építőkockák készültek a megmaradt faanyagokból, a beton alapzat figurális festésére vállalkozott egy helyi alkotó, és korlátok készültek az árok mellé. Az építés során bárki (életkortól függetlenül) csatlakozhatott a kivitelező stábhhoz, így pl. a kerítésfestés a kisgyermekes anyukák számára felüdülést jelentett, amikor 2-3 csemete ecsetet kapott a kezébe.

Nyilvánosság

A tervezőműhelyek és az építések kommunikációja a kezdettektől nyilvánosan zajlott. A települési facebook oldalak mellett a KTT közösségi oldalán rendszeresen posztoltuk az

előrehaladást. A helyi lakosokkal zajló találkozások bárki számára biztosították a részvételt, a munkafolyamatokba a bekapcsolódást nem kötöttük semmiféle előfeltételhez. Az alkalmi beszámolókat a lakosok is posztolták.

A KTT program honlapja (<http://kozossegtertelepules.hu>) részletes információkat ad a képzésről és a fotókkal és kisfilmekkel illusztrált terepmunkáról. A Martonfán megépült „Fölsőkúti pihenő” (Közös Pontok Közösség- és Településfejlesztő Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság, n.d.) és a magyaregryei „Patak Party” (Dóri & Beke, n.d.) tervezőfolyamatait összefoglaló jegyzet-dokumentációk is elérhetők a KTT weboldalain.

Eredmények

Jelen tanulmány terjedelmi korlátai okán nincs mód a tervezőfolyamat minden fontos eredményének bemutatására, ezért a településeken megépült közösségi terek rövid leírására vállalkozom. Az a feltevésünk, hogy a közösségi erőforrások hasznosításával jelentősen növelhető a település fejlesztési kapacitása esetünkben bizonyítást nyert azzal, hogy a felépült közösségi terek becsült értéke külön-külön 8-10 millió forint, míg a tényleges ráfordítás ennek közel egynegyede volt településenként.

Martonfán egy nagy tűzrakóhely köré három különböző korosztály igényeire reflektáló pavilonok épültek: a legfiatalabbakat függesztett bambuszerdős, fa építőjáték és kötélmászókás kuckó, a kamaszokat „csillagnéző” pihenő, a felnőtteket kártyapartikra is alkalmas fedett kiülő várja. A település 230 lakosának egyharmada vett részt közvetlenül a tervező- és építőmunkában. A helyszínen az átadás óta több közösségi esemény, kulturális program és ez év tavaszától helyi termék vásárok kerültek megrendezésre.

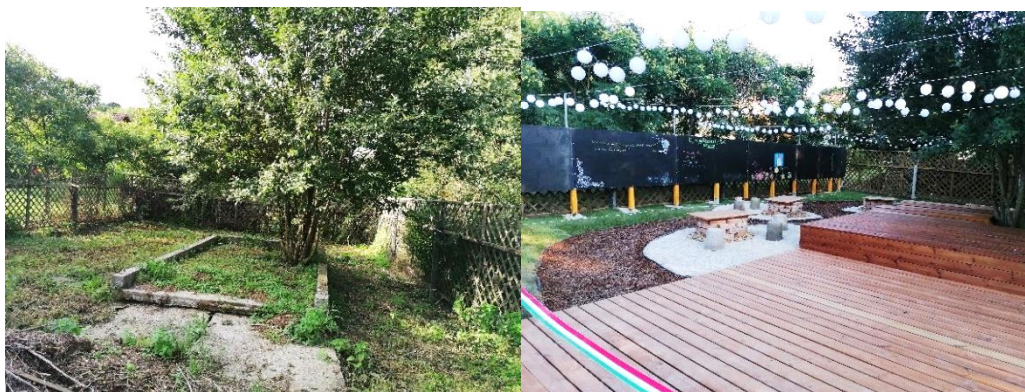
1. ábra: Az építési helyszín eredeti állapotában és az új közösségi tér Martonfán

Forrás: a szerző felvételei

Magyaregryen az egykori gázcseretelep helyén közös játékokra és főzésre is alkalmas térben tűzhelyek, kisszínpad és mezítlás-park épült, hatalmas, mintegy 20 m² közösségi rajzfelülettel. A bográcshelyek asztalokkal fedhetők, titkos rekeszekben pedig társasjátékok és rajzeszközök várják a családokat. A 725 fős település lakosságának mintegy 10 százaléka vett részt a KTT programban. A program lezárultát követően helyi hírvásárat hoztak létre, biztosítandó az információáramlást az önkormányzati és a civil kezdeményezések számára. Az építésből megmaradt faanyagokból óriás építőjátékot készítettek a lakosok.

2. ábra: Az építési helyszín eredeti állapotában és az új közösségi tér Magyaregregyén

Forrás: a szerző felvételei

Összegzés

A KTT keretében megvalósult, közösségszervezéshez és köztér-építéshez kapcsolódó egyetemi képzésekhez illeszkedő gyakorlat-központú program hazánkban hiánypótló kezdeményezésnek ígérkezik. A terepmunka során a közösségekkel dolgozó leendő szakemberek kollaboratív szemléletű fejlesztési folyamatokban szerezhetnek tapasztalatot egyetemi oktatóik mentori támogatása mellett. A hallgatók nem egyedül, hanem csoportosan kerülnek egy számukra még ismeretlen közegbe, és tanáraikkal ugyanazon „fejlesztő” szerepben segítik a lakosság közötti párbeszéd és kooperáció kialakulását. A biztosságos miliőt a helyi lakosok érdeklődése és aktivitása megerősíti. Az egyetemisták kutató- és felmérőmunkát is végeznek, a lakosokkal folytatott beszélgetések során kifejezhetik saját véleményüket, meglátásaikat, javaslatokat tehetnek és mindemellett azonnal visszajelzéseket is kapnak azokra. Az aktív tanulási folyamatban leginkább a kommunikációs, kooperatív és kreatív-problémamegoldó kompetenciák fejlődhetnek.

A gyakorlatnak helyet adó települések lakosai számára a KTT lehetőséget kínál a közösségi erőforrásaik feltérképezésére, az együtt gondolkodásra és a kollektív cselekvésre. A résztvevők legfőbb motivációja a településük pozitív jövőképe, ami megteremti a párbeszéd és az információáramlás biztos közegét.

Egy település egészét érintő fejlesztési folyamat kialakítása, fenntartása időt és elköteleződést kíván meg mindenkitől, de ez a befektetés sokszorosan megtérül. A szolidáris attitűd (a konfrontációval ellentétben) eredménye a helyi társadalom kohéziójának erősödése, ami minden szereplőtől aktív részvételt kíván, civil, intézményi és önkormányzati szinten is. A kollaboratív módszerek és technikák a közös szükségletek, igények feltérképezése mellett a lehetséges megoldások egyediségét és sokszínűségét biztosítják. Az erőforrás a helyi közösség, a helyi tudás, részvételi készség és képesség. A kooperációs folyamatokban a társadalmi pozíciók rendszere horizontális, mellérendelődő szerepeket jelöl ki, tehát a tervezési folyamatban az eredendően hierarchikus hatalmi struktúrában működő településvezetés a lakosság és az intézményei egyenrangú partnereként van jelen.

A KTT közösségépítő folyamatában a közösségi tér létrehozása mégis egy „eszköz”, ami fizikai valójában megjeleníti a helyi közösség összefogásának és együttműködési képességének erejét.

Irodalomjegyzék

- A. Gergely, A. (1993). *Urbanizált méhkas, avagy a helyi társadalom*. Akadémiai kiadó.
- Andorka, R. (1979). *A magyar közösségek társadalmának átalakulása*. Magvető.
- Bánlaky, P. (1984). Helyi társadalom-lokális közösségek. In Bóhm, A. & Pál, L. (szerk.), *Régiók-kistáják – kutatási módszerek. Helyi társadalom II.* (pp. 51–83). MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.
- Beke, M., Dóri, É. & Somogyi, K. (2020, október 8.). Fölsőkúti Pihenő és Patak Party – Közösségi építés Baranyában a KTT szervezésében. *Építészforum* (online) <https://epiteszforum.hu/folsokuti-piheno-es-patak-party--kozossegi-epites-baranyaban-a-ktt-szervezeseben> (Letöltés dátuma: 2021.03.25.)
- Beke, M. (2016). Makovecz Imre - A közösség drámája. *Magyar Művészet* 4 (1), 81–89. http://www.magyar-muveszet.hu/upload/userfiles/2/publications/201801/pdf/MM2016_1belivek_kepnelkul_10_beke_marton.pdf (Letöltés dátuma: 2021.03.21.)
- Beke, M. & Ditzendy, K. A. (szerk.). (2011). *Közös jövőnk. Vitairat a közösségi művelődés megújításának stratégiájáról*. Hajdú - Bihar Megyei Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ. <https://docplayer.hu/1368207-Kozos-jovonk-vitairat-a-kozossegi-muvelodes-megujitasanak-strategiajarol-2011-februar.html> (Letöltés dátuma: 2021.03.24.)
- Beke, P. & Deme, T. (szerk.). (2003). *A szabadművelődéstől a közösségi művelődésig*. Széphalom könyvműhely.
- Beke, P. (2001). *Méltóságkereső. Önéletrajz és szakmatörténet*. EPL, Shark Print Kiadó.
- Beke, P. (szerk.). (1979). *Nyitott ház kísérletek 1976-78. Kísérleti jelentés és dokumentumok*. Népművelési Intézet (házinyomda).
- Beke, P. (1987). *Művelődési otthonon innen és túl*. Művelődéskutató Intézet.
- Beke, P. (2000). Szubjektív összefoglaló az utóbbi évtizedek település és közösségfejlesztéséről. *Ország-építő*, 11 (1–2.) 31–33.
- B. Gelencsér, K. (2001). A művelődési szükségletek determinánsai. In Török, J. (szerk.), *Funkciók és szerepek az ezredfordulón. III. Közművelődési Szabadegyetem Szeged* (pp. 91–110). Csongrád Megyei Közművelődés Tanácsadó Központ.
- Bokor, B. (2010). *Térség és kultúra. Baranyai közművelődési modellek 1976-2007*. Pannon Kultúra Alapítvány.
- Bóhm, A. & Pál, L. (szerk.). (1985). *Strukturális viszonyok a helyi társadalomban*. Helyi társadalom III. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.
- Dóri, É. & Beke, M. (dátum nélkül). *Közösségi tervezés-és építés Magyaregregyén*. Közösség, Tér, Település. <https://kozossegtertelepules.hu/wp-content/uploads/content/magyaregregy/index.html> (Letöltés dátuma: 2021. március 27.)
- Enyedi, Gy. (1986). *Település és társadalom*. Helyi társadalom IV. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete.
- Gergely, A. (1991): *Intézmények építése a helyi közösségekben*. Közösségfejlesztők Egyesülete.
- Kemény, B. (2008). *Homálybogarás*. Unicus.
- Konrád, Gy. & Szelényi, I. (1971). A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai. *Valóság*, 26 (12.) 19–35.
- Köles, S. & Varga, Cs. (szerk.). (1988). *A helyi cselekvés*. Magvető.
- Közös Pontok Közösség- és Településfejlesztő Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság (dátum nélkül): *A Fölsőkúti Pihenő megépítése*. Közösség, Tér, Település. <http://kozossegtertelepules.hu/martonfa/> (Letöltés dátuma: 2021. március 27.)
- Közös Pontok Közösség- és Településfejlesztő Nonprofit Korlátolt Felelősségű Társaság (dátum nélkül): *Közösség – Tér – Település program honlap*. <http://kozossegtertelepules.hu> (Letöltés dátuma: 2021.03.27.)
- Péterfi, F. (2013). A közművelődési szakemberek lehetséges integrációs tevékenységéről. *Parola*, 24(1). 8–11. <https://kofe.hu/parola/parola-folyoirat/a-kozmuvelodesi-szakemberek-lehetseges-integracios-tevenysegerol/> Letöltés dátuma: 2021.03.27.
- Péterfi, F. (2019). Épülés és fejlődés – A közösségfejlesztés első hazai intézményeinek történetéből. *Parola*, 30 (3.) 23–29.

- <https://kofe.hu/parola/parola-folyoirat/epules-es-fejlodes-a-kozossegfejleszt-es-also-hazai-intezmenyek-tortenetebol/> Letöltés dátuma: 2021.03.27.
- Sain, M. (2010). *Segédlet a közösségi tervezéshez*. NFGM, VÁTI Nonprofit Kft.
- Varga, A. T. & Vercseg, I. (1998). *Közösségfejlesztés*. Magyar Művelődési Intézet.
- Varga, A. T. & Vercseg, I. (1985). *Nyitott ház – Nyitott tevékenység képzés*. A közösségi művelődés terei. Múzsák Közművelődési Kiadó.
- Varga, A. T. & Vercseg, I. (1991). *Település, közösség, fejlesztés*. Országos Közművelődési Központ.
- Varga, Cs. (1984). *Falutörténet és falureform*. Népművelési Intézet.
- Varga, Cs. (1989). *Magyarország eresz alatt*. Magvető.
- Varga, Cs. (1997). *Szabadság kísérletek*. HÉA Stratégiakutató Intézet – V-kiadó.
- Vercseg, I. (2013). *Közösségfejlesztés, közösségfejlesztés és közösségi művelődés*. *Parola* 24 (1.) 2–8. <https://kofe.hu/parola/parola-folyoirat/kozossegfejleszt-es-kozmuvelodes-es-kozossegi-muvelodes/> (Letöltés dátuma: 2021.03.27.)

Hivatkozott jogszabályok:

1997. évi CXL törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet. a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről
2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól
2017. évi LXVII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról
- 1724/2013. (X. 11.) kormány határozat Makovecz Imre életművének gondozásával kapcsolatos intézkedésekről